



## MONARŞİ VE MODERNİTE: ÇEK MİLLİYETÇİLİĞİ VE HABSBERG İMPARATORLUĞU'NUN SON DÖNEMİ

MONARCHY AND MODERNITY: CZECH NATIONALISM AND THE LATE HABSBERG EMPIRE

### Onur İŞÇİ

Yrd. Doç. Dr., Bilkent Üniversitesi, İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, onur.isci@bilkent.edu.tr

### Öz

Bu makale, ondokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında Çek milliyetçiliği konusunda incelemeler yapmış olan tarihçilerin Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'na dair "uzatmalı çöküş" tezini savunmuş olan ana akım tarihçilerden hangi açılardan ayrıldığı üzerinde durmaktadır. Makalede ilk olarak Habsburg İmparatorluğu'nda 1848 Baharı sonrası yükselen milliyetçilik dalgası üzerine yazılmış tarih incelemelerine kısaca göz atılmaktadır. Bu çerçevede, özellikle 1930'lardan günümüze kadar üretilmiş akademik çalışmalarda değişen algılar ve argümanlar incelenmektedir. Makalenin özellikle vurgu yaptığı meseleler arasında Çek Millî Uyanışı'nda liberalizmin rolü; 1867 Ausgleich Anlaşması'nın (Avusturya-Macaristan ikili monarşisinin kuruluşu) Habsburg İmparatorluğu'nda yaşayan Alman olmayan, Macar olmayan halklar üzerindeki etkisi ve tarihsel vektörleri göz ardı ederek, etnik kompartımanlar üzerinden kendini yeniden yapılandırmaya çalışan Avusturya İmparatorluğu'nda patlak veren politik çatışmalar yer almaktadır. Makalede cevaplanmaya çalışılan bu sorular, bugüne kadar çağdaş tarih incelemelerinde uzun uzadıya irdelenmiş olan "İmparatorlukların yaşama olasılıkları" sorusu ile aynı gibi görünebilir; fakat öyle bile olsa pek çok başka soruyu da akla getirmektedir. Franz Joseph Çek topraklarının yönetimi meselesinde iç politikada ne kadar etkili adımlar atabildi? Habsburg İmparatorluğu son zamanlarında Batı Avrupalı çağdaşlarına nazaran milliyetçilik meselesinde ne kadar modernleşebilmişti? Ve nihayet, Habsburg monarşisi hızla büyüyen ve gelişen bir dünyada kendi statik yapısı nedeniyle mi çökmeye mahkûm olmuştu, yoksa bu çöküş monarşinin kendi iç meselelerinden ziyade Birinci Dünya Savaşı'ndaki yenilgisiyle ortaya çıkmış beklenmedik bir olay mıydı?

### Abstract

In this paper, I will look at the ways in which historians working on Czech nationalism differed from the mainstream that used to – and perhaps still does – favor the prolonged decline thesis. I will argue that for all the details with which hitherto written monographs have enriched our understanding of the Habsburg state and its relationship with numerous component nationalities, as of yet more questions have been raised than have been answered. This paper will first seek to present a brief survey of the English language historiography on the rise of nationalism in the post-1848 Habsburg Empire. I examine the changing perceptions in 20th century scholarship, mainly from the 1930s until the present, vis-à-vis the role of liberalism in the Czech National Revival, the impact of Ausgleich on other non-German non-Magyar subjects of Cis-Leithania, and the ensuing political conflict over imperial organization on ethnic versus historic lines. Although this subject relates closely to such over-studied questions as the "viability of the Empire," it touches on a number of other issues: How effective was Franz Joseph in his domestic policies regarding the administration of the Czech lands? How modern was the late Habsburg Empire in its dealings with nationalities compared to its West European contemporaries? Ultimately, was the Habsburg monarchy's fate unquestionably doomed to oblivion due to its static structure in an exponentially growing world system, or was its downfall an abrupt incident, which owed more to its defeat in World War I than to its own inner contradictions?

### Makale Bilgisi

Gönderildiği tarih: 21 Şubat 2017  
Kabul edildiği tarih: 18 Mayıs 2017  
Yayınlanma tarihi: 21 Haziran 2017

### Article Info

Date submitted: 21 February 2017  
Date accepted: 18 May 2017  
Date published: 21 June 2017

### Anahtar sözcükler

Habsburg İmparatorluğu; Çek Milliyetçiliği; Ausgleich; Avrupa Monarşilerinin Yıkılışı, Jaroslav Hašek; Franz Joseph I

### Keywords

Habsburg Empire; Czech Nationalism  
Ausgleich; Collapse of European  
Monarchies, Jaroslav Hašek; Franz  
Joseph I

DOI: 10.1501/Dtcfder\_0000001526

Şvayk, Palivets'e dönerek, "Türkleri sever misiniz?" diye sordu. "O kâfirleri sever misiniz? Mümkün mü sevmeniz?" "Müşteri müşteridir," dedi Palivets, "ister Türk olsun, ister başka millettten. Esnaf takımı işe siyaset karıştırmaz. Birasını içip parasını veren müşterinin başımın üstünde yeri var; başköşeye kurulsun, dilediği gibi ahkâm kessin. Benim raconum böyle. Bizim Ferdinand'ı vuran Sırp'mış Türk'müş, Katolik'miş Müslüman'mış, anarşistmiş, Genç Çek'miş, vız gelir tırıs gider (Hašek, Aslan Asker Şvayk 22).

*Aslan Asker Şvayk* iki savaş arası dönemde yazılmış en önemli savaş karşıtı romanlardan birisidir. Jaroslav Hašek'in eserinin olay örgüsü Şvayk adlı Çek askerinin maceralarını aktarır. Şvayk'ın Büyük Savaş'a giden yolda başına gelenler, Galiçya cephesinde yaşadığı tâlihsiz olaylar son derece usta işi bir anlatım ile hicvedilir. Embesil görünüşlü bu askerinin Avusturya-Macaristan savaşında imparatora hizmet etme hevesinin ve beyhude gayretkeşliğinin ardında yazarın açık bir siyasi mesajı vardır: Hašek Avusturyalılara ve Macarlara karşıdır, Çek yurtseverlerin yanındadır ve anti militaristtir. Hašek, kahramanı Şvayk'ı romanda adı geçen bir sürü aylak askerinin arasına saldırdığında ve "bu serserilerin ağızlarında en soylu sloganlar bile birer maskaralığa dönüştüğünde", okur yazarın gerçek ustalığını ve mizah alanındaki eşsiz yeteneğini görür: "*Şvayk 'Tanrı İmparator'u korusun' diye debelenirken, tüm dinleyenler kahkahalara boğulur*" (Fiedler 13).

Hašek'in eserinin olay örgüsünde 1914'de patlak veren Birinci Dünya Savaşı hüküm sürer. Bu büyük trajedi nasıl ki savaşa tanıklık eden bütün insanların hayatlarına hâkim olmuştur, Hašek'in romanının esas biçimini belirleyen de savaştır. Yazara göre savaş mücadelesi hepten beyhudedir, fakat bu savaştan kaçmak da pek mümkün değildir; bu gerçeklik Şvayk'ın "*Güney Bohemya cephelerinde dolanırken her kaybolduğunda*" kendisini yeniden taburunda bulmasıyla sergilenir; "*çünkü tüm yollar savaşa çıkar*" (Stern 194). Buraya kadar değinildiği üzere, romandaki savaş karşıtı söylem aşikârdır; fakat Hašek esas tavrını savaşı kınayarak değil, savaştan kaçan Çek birliklerinin yanında durduğunu belli ederek ortaya koyar. Başka türlü ifade etmek gerekirse, Hašek 'haklı savaşa' bütün kalbiyle inanmasına rağmen, roman boyunca kınadığı Büyük Harp içerisinde Çek birliklerinin yanlış safta muharebe alanına sürülmüş olduklarını savunur.

Aslan Asker Şvayk 1914'de kendini ansızın savaşın ortasında bulduğunda, Ferdinand'a düzenlenen suikastın ardında Türklerin yattığından kesinlikle emindir. Bu makalenin başındaki epigrafta kısmen alıntılandığı gibi Şvayk'ın Avusturya'nın Balkan politikasına ilişkin fikirleri oldukça keskin ve nettir. Bu durum romanın bir başka bağlamında şöyle ifade edilir: "*1912'de Sırbistan, Bulgaristan ve Yunanistan'a karşı giriştikleri savaşta yenilgiye uğrayan Türkler, Avusturya'nın kendilerinden yana çıkmasını istemişler, Avusturya böyle bir şeye yanaşmayınca da Ferdinand'ı vurmuşlardı*" (Hašek, *Aslan Asker Şvayk* 22). Bu parodinin ardında en saygın Çek subaylarını Avusturya'nın savaş teşebbüslerine karşı çıkarken veya bu gayretleri sabote ederken yahut bunlarla dalga geçerken

izleriz. Hašek'in oldukça dolambaçsız ifadesiyle, askerler veya neferler gibi sıradan insanlar genellikle haklıdırlar; oysa orta veya üst sınıftan insanlar, özellikle Almanlaşmış subaylar, Avusturyalılar ve Yahudiler çoğunlukla kabahatlidirler. Bununla birlikte, yine yukarıdaki epigrafta adı geçen, Palivec gibi karakterleri hatırlamakta yarar var; 'Palivec'ler muhtemelen, o günlerin radikal kliklerine ve politik ayaklanmalara pek de fazla ilgi duymayan, daha ziyade liberal düşüncelere yatkın olan, Çek Krallığı'nın hızla kalkınan kenti Prag'a yerleşmiş olan "sıradan insanlar" arasındadır. Bu sıradan insanlar arasında daha çok Şvayklar mı yoksa Paliveçler mi vardı? Romanın ardında yatan asıl mesele budur.

*Aslan Asker Şvayk*, edebi niteliklerinin haricinde, tarihsel ve kültürel arkaplanı ve yazarın ideolojik söylemi bakımından da tarihçiler için anlamlı bir kaynaktır. Roman boyunca Hašek'in kiliseye muhalafet eden ve biraz antisemitizm kokan, Macarlara ve çoktan ömrünü tüketmiş olan Avusturya İmparatorluğu'na güvensizlik duyan ve Alman dil emperyalizmine karşı Çekçeyi savunan sesi yankılanır.<sup>1</sup> Savaşın uzamasına sebep olan bürokratik ve askeri yozlaşma ve Çekler için mağlubiyetin nasıl da kaçınılmaz olduğu romanda baştan sona, tüm detaylarıyla sergilenir. Hašek, Habsburg İmparatorluğu'nun çok kültürlü ve çok dinli iskeletinin uzun yıllar boyu birikmiş problemlerle sarsıldığını ve tüm dertlerin Büyük Harple beraber daha da alevlendiğini yüksek sesle defalarca tekrarlar<sup>2</sup>. Bu dertler Çeklerin Almanca konuşan Habsburglar'a ve 1526'dan beri Çek topraklarında hüküm sürmüş olan emperyal yönetime karşı hoşnutsuzluklarının giderek artması ile daha da büyümüştür. Gerçekten de 1918 sonrası dönemde yayımlanmış olan tarihi incelemelerin büyük bir kısmında karşımıza çıkan resim aşağı yukarı budur. Fakat durum gerçekten böyle miydi? Ve daha da önemlisi,

<sup>1</sup> Ünlü tarihçi A.J.P. Taylor'un Avusturya İmparatorluğu'nun son yüz yılını incelediği eserinde belirttiği gibi, "Avusturya Hanedanlığı" (House of Austria) için kullanılan terimlerin çokluğu tarihçiler arasında tartışma konusu olmuş ve bir görüş birliği sağlanamamıştır. Esas itibarıyla, devlet idaresini elinde bulunduran hanedanlığın çoğunluğu Habsburg-Lorraine sülalesinin Habsburg kolundan geldiği için İspanya Habsburg İmparatorluğu'nun yıkılışından sonra (1700) Avusturya devleti için "Habsburg İmparatorluğu" veya "Habsburg Monarşisi" terimleri kullanılmaktadır. Bununla beraber, tarihte sıklıkla rastlanan "Avusturya İmparatorluğu" terimi resmi olarak yalnızca "Birinci Avusturya İmparatoru" ilan edilen Francis II'nin tahta çıkışından (Kutsal Roma İmparatorluğu'nun yıkılışından 2 yıl evvel, 1804) Avusturya-Macaristan ikili monarşisinin kurulduğu 1867 Anayasası'na (Ausgleich) kadar kullanılmaktadır. Terim kargaşasına yol açan esas mesele, 1848-1916 tarihleri arasında Avusturya İmparatoru Franz Joseph'in imparatorluğun Macar-olmayan diğer yarısı için yeni bir isim belirlemeyip "Avusturya İmparatoru" sıfatını kullanmaya devam etmesi olmuştur. "Tuna Monarşisi" gibi farklı isimlere de sahip olan "Avusturya İmparatorluğu" için bu çalışmada genellikle "Habsburg İmparatorluğu" ya da 1867 sonrası "Avusturya-Macaristan İmparatorluğu" terimleri kullanılacaktır.

<sup>2</sup> Cecil Parrott'un *Kötü Bohemyalı: Aslan Asker Şvayk'ın Yaratıcısı Jaroslav Hašek'in Hayatı* başlıklı eseri, Jaroslav Hašek üzerine ilginç bir biyografidir. Bkz: Parrott.

Habsburg hanedanlığı gerçekten de milliyetçilik sorunu ile başa çıkmaktaki hataları yüzünden mi can vermekteydi?

*Aslan Asker Şvayk* ile modern tarih literatüründe yer alan birçok monografinin ortak noktası gerikalmışlığı giderek ayyuka çıkmış olan monarşinin Büyük Harp sırasındaki çöküşüne yaptıkları vurgudur. Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun 1918'de ulus devletimsi yapılara bölünmesi, savaş sonrası akademik çalışmaların milliyetçilik meselesi üzerine yoğunlaşmalarına yol açtı ve tarih incelemelerinin pek çoğu uzun on dokuzuncu yüzyılın cadı kazanından bir şekilde çıkmayı başaran Franz Joseph'in milliyetçilik politikaları üzerine odaklandı. Genel olarak kabul görmüş olan argüman ise, Avusturya-Macaristan'ın Büyük Savaş patlak verdiğinde çöküş sürecinde olduğuydu. Bu makalede, Çek milliyetçiliği konusunda incelemeler yapmış olan tarihçilerin 'uzun çöküş' tezini savunmuş olan ana akım tarihçilerden hangi açılardan ayrıldığı üzerinde durulacaktır. Bugüne kadar Habsburg devleti ve Habsburgların kendilerine bağlı çok sayıda devlet ile ilişkileri konusunda bildiklerimizi zenginleştirmiş olan pek çok monografiye kısaca değinilecek ve söz konusu çalışmalarda ele alınan bütün ayrıntılara rağmen, elimizde hâlâ cevaplardan çok soruların bulunduğu ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Makalede ilk olarak Habsburg İmparatorluğu'nda 1848 Baharı sonrası yükselen milliyetçilik dalgası üzerine yazılmış tarih incelemelerine kısaca göz atılacaktır. Bu çerçevede, özellikle 1930'lardan günümüze kadar üretilmiş akademik çalışmalarda değişen algılar ve argümanlar incelenecektir. Özellikle Çek Milli Uyanışında liberalizmin rolü, 1867 *Ausgleich* Anlaşması'nın (Avusturya-Macaristan ikili monarşisinin kuruluşu) Habsburg İmparatorluğu'nda yaşayan Alman olmayan, Macar olmayan halklar üzerindeki etkisi ve tarihsel vektörleri göz ardı ederek etnik kompartımanlar üzerinden kendini yeniden yapılandırmaya çalışan Habsburg İmparatorluğu'nda patlak veren politik çatışmalara değinilecek, aynı zamanda tarihçilerin daha kapsamlı bir mesele olan milliyetçiliğe nasıl baktıkları üzerinde durulacaktır. Gerçi bu soru, uzun uzadıya irdelenmiş olan "İmparatorlukların yaşama olasılıkları" sorusu ile aynı gibi görünmektedir, fakat öyle bile olsa pek çok başka soruyu da akla getirmektedir. Franz Joseph Çek topraklarının yönetimi meselesinde iç politikada ne kadar etkili adımlar atabildi? Habsburg İmparatorluğu son zamanlarında Batı Avrupalı çağdaşlarına nazaran milliyetçilik meselesinde ne kadar modernleşebilmişti? Ve nihayet, Habsburg monarşisi hızla büyüyen ve gelişen bir dünyada kendi statik yapısı nedeniyle mi

çökmeye mahkûm olmuştu, yoksa bu çöküş monarşinin kendi iç meselelerinden ziyade Birinci Dünya Savaşındaki yenilgisiyle ortaya çıkmış beklenmedik bir olay mıydı?

Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun çözülmesi konusunda 1920'lerde Çek milliyetçiliği bakış açısıyla yayımlanmış olan pek çok incelemeye bir yanıt olarak, Oscar Jászi şunu söylemişti: *"Hegel'in ve Romantiklerin temelsiz doktrini "Almanlar ve Slavlar arasındaki çekişmeyi kendine özgü ve değişmez bir tarihi gerçeklik olarak algılamıştır"* (Jaszi, *Some Recent Publications* 97). Jászi'ye göre, Habsburglar bir Avusturya ulusu yaratmaya çalıştıkça ulusal ülkülerle devlet zorunluluklarını bağdaştırmak imkânsız hale gelmişti. Devlet giderek ulusal dayanışmaya yabancılaşmış ve hatta ulusalcılığın hasmı hale gelmişti. "Ulusa hizmet etmek", "ulusal teşkilat" monarşiye karşı Çek nefretini yansıtan sloganların özetinin özetidir. Oscar Jászi benzer bir ulus-devletçi eğilimi çağdaş Çek incelemecilerin eserlerinde de görmüştür. Daha sonraki nesillerin Habsburgların çöküşüne yönelik olarak Jászi'nin fikirlerini ne kadar paylaştıkları pek açık değildir. Ama Emil Sobota'nın 1934'te yazdığı makale, Jászi'nin bağımsızlık sonrası Çekoslovak akademisyenlerin milliyetçiliği konusundaki gözlemlerini doğrulamaktadır.

Emil Sobota, tarih incelemelerinde yeni bir başlangıç olarak görülebilecek bir yaklaşım sergileyerek, esas itibariyle Habsburg monarşisinin nüfus oranları az olan halklara uygulanmakta olan eşitsiz siyaseti normalleştirmek gayreti içine girdiğini öne sürer. Sobota'ya göre, bu en azından *"Cisleithenia'daki milletlere uygulanmış olan sistemi [Macarlara uygulanan pozitif ayrımcılık kastediliyor] mazur göstermenin özetidir"* (Sobota 301). Sobota'ya göre, Alman yanlısı yazarlar Avusturya'da milli haklar konusunda bir bilinçlenmenin ortaya çıkmış olmasını (Çek milliyetçiliği gibi) olumlu karşılamışlardır; fakat "tam da Monarşi bu yönde olumlu adımlar atmaya başladığında, 1918 yılında, kaderin onu parçalara ayırdığını ve ulus devlete benzeyen bu parçaların bir tanesinin bile Avusturya yönetimi altındaki konumlarına bir daha ulaşamadıklarını eklemiştir. Sobota, özellikle Macaristan konusunda eleştirel bir tutum içindedir; gayrı-Macar halkların, "Hırvatlar hariç tutulsa bile nüfusun yarısını oluşturmalarına" rağmen Parlamentoda "yüzde 6'nın altında bir oranla" eksik temsil edilmelerini ve milyonlarca gayrı-Macar vatandaşın kendilerine ait devlet okullarının bulunmamasını yanlış bulur (Sobota 304). Yazara göre, yok olmaya mahkûm Düalist sistem ile Monarşinin parçalanışı arasındaki bağlantı bu nedenle bilindik

sebeup-sonuç ilişkisinden başka bir şey değildir. Dolayısıyla, Kasım 1918'de Habsburg monarşisinin çöküşü tarihte bir kesinti veya bir ara değil, ulusal birimlerin oluşmasına giden doğal bir gelişmenin uç noktasıydı ve söz konusu birimlerden biri Tuna Çeklerinin ve Slovakların devletiydi (Sobota 308).

Avusturyalı devlet adamı ve tarihçi Josefr Redlich, Sabota'nın "Alman-merkezci tarihsel bakış açısını yaratanlar" dediği tarihçiler listesi içinde yer alır; Redlich'in *Kaiser Franz Joseph von Osterreich: Eine Biographie* ve *Das österreichische Staats und Reichsproblem* başlıklı eseri Robert Kann gibi yeni nesil tarihçileri etkilemiştir (Redlich, *Kaiser Franz Joseph*). Kann, milliyetler meselesini apolitik veya daha az politik bir üslupta ele alan ve böyle bir yaklaşımla ilk ve en kapsamlı girişimi sunan tarihçidir. Kann, *Çokuluslu İmparatorluk (The Multinational Empire)* başlıklı eserinde, Joseph Redlich ile aynı düşünceyi savunur ve şayet 1848 Baharı'nda Viyana ayaklanması sırasında ortaya çıkan Kremsier reformları gerçekten benimsenmiş ve uygulanmış olsaydı, monarşi hayatta kalabilirdi der (Kann viii).

Kann'a göre, şimdiye kadar süregelen tarihi tartışmalara kabaca göz atılacak olursa, 1848'den sonra durmadan Habsburg İmparatorluğu'nu yeniden düzenleme planlarının yapıldığı görülebilir. Bu planlardan birisi Rudolf Herrmann von Herrnritt (1865-1945) tarafından önerilmiş olan ve "merkeziyetçi, tarihi milliyetçi ve etnik milliyetçi" (Kann ix) olmak üzere üç-katmanlı bir plana dayanan hukuki bir modeldi. Bu modellerden ilki esas itibariyle Josephinizme dayanıyordu ve en basit anlatımla Almanlara dönük merkeziyetçilik olarak tanımlanıyordu. İkincisi, umumiyetle 'mühim politik varlıklar' olarak adlandırılan tarihi birimler temelinde milli hayatın düzenlenmesini ve geliştirilmesini icap ettiriyordu. On dokuzuncu yüzyılın sonunda ve yirminci yüzyılın başında çok popüler olan üçüncü model veya etnik trend ise milli hakları sadece etnik bağlantıya dayandırıyor. Kann'ın görüşüne göre, Herrnritt'in emperyal reform planı katı bir şekilde farklı gruplar arasındaki yasal idari ayrımlara dayalıydı ve uluslarüstü bağlantıları hiç dikkate almıyordu.

Aynı şekilde Kann merkeziyetçi yönetim sisteminin ıslah edilmesinin değil, iptal edilmesinin asıl mesele olduğu varsayımı ile yola çıkmış olan Oscar Jaszi'nin yorumuna itiraz eder. Jaszi, hem geleneksel-tarihi hem de etnik reform trendinin varlığını kabul eder, fakat "ikincisinin, yani etnik ıslah hareketlerinin, kültürel, coğrafi ve ekonomik faktörleri yok saydığını ve buna karşılık birincisinin, yani geleneksel tarihi trendin, sadece Macaristan'daki yaşama geleneğine bağlı

*olduğunu, Avusturya'daki hayatı dikkate almadığını*” (Kann x) ilave eder. Fakat aslında, Kann'ın da daha sonra öne sürdüğü gibi, tarihi-politik birimler içindeki ıslah planlarında ortaya çıkmış olan çeşitli aksilikler her ne idiyse, Jaszi'nin söz ettikleri bunlar arasında değildi. Dolayısıyla, Kann'ın bakış açısına göre hem Herrnritt hem de Jaszi *“birtakım ıslah kavramlarının tamamıyla milliyetçi olanların dışında başka bir politik ideoloji ile ilişkili olup olmadıkları konusunu açıklamakta yetersiz kalmışlardır*” (Kann xi).

Kann, imparatorluğun etnik bir temelde yeniden düzenlenmesi konusunda yapılmış olan hatırısayılır girişimler arasında, Mayıs ve Haziran 1848'de Prag'daki Slav kongresinde yayınlanmış olan manifestoların özel bir yeri olduğunu kabul eder. Bu manifestolar, imparatorluğun sınırları içinde ve ötesinde yaşayan tüm Slavların Slav davasının manevi simgesi haline gelmiş ve Macarların ve Almanların politik taleplerine kesin olarak muhalefet etmiştir ve Kann'a göre bu özellikler onları açıkça tarafgir kılmıştır (Kann xiv). Kann, 1848 konferansında su yüzüne çıkan Çek milliyetçilerinin aslında Frankfurt Meclisi sırasında ortaya atılan *Grossdeutsche* (Büyük Almanya) ülküsünden fena halde etkilendiğine, hatta Çek milliyetçiliğinin Alman milliyetçiliğinin doğal bir sonucu olarak oluştuğunu iddia eder. Kann, 1848 Çek manifestoların bir yandan Alman akımına öykünen, bir yandan da Alman akımına karşı çıkan bir Slav reaksiyonu olduğundan oldukça emindir.

Gerçekten de, Prag toplantısına katılmış olan en heyecanlı Çek milliyetçileri bile 1850'lerde Habsburglardan radikal bir kopuşu savunmadılar. Milli bağımsızlık fikri Çekler arasında giderek benimsenmiş olabilir; fakat işin pratiğe dökülmesi bakımından bağımsızlık fikri büyük bir çoğunluk tarafından ancak Büyük Savaş'ın felâketli günlerinde kabul gördü (Kann xvi). Aralarındaki farklılıklara rağmen, hem Kann'a hem de Jaszi'ye göre, Habsburg İmparatorluğu'nun başatmek zorunda olduğu sorunların başında çokuluslu yapısı geliyordu; bu yüzden her iki tarihçi de incelemelerini Monarşi'nin içten kaynaklanan etnik çatışmaları üzerinde yoğunlaştırmıştır. Mesela Jaszi şunu iddia eder: *“...başka devletlerle karşılaştırıldığında, Habsburg tarihinin büyük bir kısmının belirleyici özelliği, her hangi bir politik dayanışma olasılığında, monarşinin halklarını veya uluslarını bir arada tutabilecek bir tek ortak idealin veya hassasiyetin bulunmamasıdır*” (Jaszi, *The Dissolution of the Habsburg Monarchy* 129). Alan Sked de benzer bir iddiada bulunur: *“Habsburg İmparatorluğu'nun yaşayabilirliği üzerine tartışmaların merkezinde her zaman milliyetçilik meselesi yer almıştır ve itibarlı hiçbir tarihçi*

bunun Monarşi için bir hayat memet meselesi olduğunu gözden kaçırmamıştır” (Sked, *The Nationality Question* 175). Ayrıca, her toplumda karşılıklı hoşnutsuzluklar yaratabilecek nedenler bulunabilir ve milliyetleri birbirlerinden ayıran çizgi bazı tarihçilerin büyüttükleri kadar net olmayabilir. Jaszi, Kann, Redlich ve diğerleri eğer Habsburg monarşisi imparatorluğu etnik hakların eşitçe gözetildiği demokratik bir federasyona dönüştürebilmiş olsaydı, sorunların giderilebileceğine inanmışlardı. 1920’lerden sonra yazmış olan bu tarihçilerin pek çoğu, özellikle Çek topraklarının yönetimiyle ilişkili olarak bu dönüşümün gerçekleşmemiş olmasından üzüntü duymuşlardır. Peter Sugar’ın dile getirdiği gibi, bu tarihçiler Francis Palacky’nin ünlü özdeyişini başka türlü ifade etmişlerdir: “Eğer Avusturya İmparatorluğu bunca yüzyıl varolduktan sonra yıkılmak durumunda kalırsa, Avrupa’nın ve insanlığın yararına yeniden yaratılmak zorunda kalacaktır” (Sugar 2).

Peter F. Sugar, imparatorluğun yaşayabilirliği tartışmasını bir adım daha ileri götürür ve etnik veya birysel egemenliğe dayalı demokratik bir federasyon zamanında kurulabilseydi bile Habsburg devlet kompleksinin dağılmasının önlenemeyeceğini öne sürer. Sugar’a göre, Habsburglar, tarihteki diğer başarılı hanedanlıklar gibi, tamamıyla hanedanlık politikaları izlediler; yani atadan kalma haklarını (*Hausmacht*) korudular, imparatora ve ailesine sadakati (*Kaisertreue*) ön plana çıkardılar ve bir çeşit hanedan-severliği desteklediler. Bu politikayı sonuna kadar uyguladılar ve topraklarını bir arada tutacak yegâne güç olarak gördükleri aile politikalarına, hem mecburiyetten hem de inatçılıklarından, sıkı sıkıya bağlı kaldılar (Sugar 4).

Peter Sugar’ın gözlemlerine karşılık, Hans Kohn, bu çetrefil olguya ilâve bir ışık tutar ve on dokuzuncu yüzyılda Habsburg İmparatorluğu’nun yönetimi altındaki milletleri az çok tatmin edecek bir dönüşüme uğrayabileceğini iddia eder. Burada Kohn’un yaptığı vurgu “az çok” üzerinedir (Kohn 38). Kohn’un inancına göre, on sekizinci yüzyıl Habsburg devleti ve hanedanlık on dokuzuncu yüzyılda Çek milliyetçiliğinin yükselişi ile başa çıkabilecek hale gelebilir ve Prag’daki milliyetçi kesimleri geniş bir siyasi enetgrasyona doğru yöreklendirebilirdi. Böyle bir entegrasyon olasılığı konusunda esas trajik olan, Kohn’a göre, imparatorluğun yanlış hesaplamaları ve 1860’larda federalist fikirleri terketmesiydi. Başka bir ifadeyle, 1867 Uzlaşma’sının (*Ausgleich*) imzalanmasıyla, Çeklerin ülkeleri (tıpkı Slovakların, Hırvatların, Sırpaların ve diğerlerinin olduğu gibi) Macarları memnun etmek uğruna feda edilmişti.



Kohn aynı zamanda, Sugar'ın imparatorluğun Alman ve Alman-olmayan tebası arasındaki ayrımı da aşırı vurgulamış olduğunu düşünür. Böyle bir ayrım, Kohn'un fikrine göre, 1850'lerin mutlak merkezîyetçi tufanında kesinlikle önemini kaybetmişti. 1867'den sonra İkili Monarşideki asıl baskı unsuru Almanlar değil, Macarlardı. Ve bunun sonucunda Almanlar, Slavlar ve Alman-olmayan halklar kadar, Avusturya ideasına olan inançlarını kaybettiler. Bu noktada Kohn, Pan-Slavizmin ve Pan-Cermenizmin dışarıdan ithal edilmiş çatışan ideolojiler olduğuna dikkat çekerek aralarındaki önemli bir farka işaret eder: *“Rus hükümeti genellikle Pan-Slavizmi ön plana çıkarırken ve kendi amaçları uğruna kullanırken, Bismarck'ın ve II. Wilhelm'in yönetimindeki Alman Reich'i Pan-Cermenizmi desteklememiştir”* (Kohn 40).

Gerçekten de, Slav birliği fikrinden genellikle Macar milliyetçileri faydalanıyordu; Macar bağımsızlığını sağlamanın öncüsü olarak nefret edilen Habsburg İmparatorluğundan ayrılmak gibi en radikal çözümleri hiç tereddüt etmeden destekleyen Louis Kossuth (1802-1894) bu tür milliyetçilerdendi. Kann'ın iddia ettiği gibi, Kossuth'un Tuna Birliği planları, Almanlar ve Macarlar arasındaki ortak Pan-Slavizm korkusuyla koşullandırılmış ve meşrulaştırılmıştı. Avusturya'nın varlığını sürdürebilmesi *“sözde Pan-Slavizm tehdidine karşı sağlam bir Alman-Macar siperine”* ihtiyaç bulunduğu varsayımı ile savunulmuştur (Kann 110). Macar milliyetçileri gibi, Pancermenler de bu konuda kusursuz propaganda faaliyetleri sürdürdüler ve Pan-Slavizmi o kadar ön plana getirdiler ki, Çek Pan-Slavizmi politik bir realite olarak düşünölmeye başlandı. Dolayısıyla, Macar ve Alman milliyetçilerinin başlıca kazancı *“sözde ihanet komplolarını açığa vurarak”* (Bradley 185) Çekleri krallık ile uzlaştırmaktı. Sonuç olarak Pan-Slavizm mitlerle perdelendi ve genellikle Rusların yayılcı gündemiyle ilişkilendirildi.

Bohemya'da Pan-Slavizmin yükselmesiyle Rusların Slavperverliği (*Slavophilia*) arasındaki gerçek ilişkiyi saptamak karmaşık bir meseledir. Alexander Herzen'in ileri sürdüğü üzere, Slavperverler milliyet meselesini (*natsionalnaia problema*) gönülden benimsemişti, ama bunu *“bir öğreti kuramı olarak değil”*, esas itibarıyla *“yabancı etkilere bir reaksiyon olarak”* bağrına basmıştı ve bu eğilim *“Büyük Petro'nun sakalı ilk defa kestirmesinden bu yana mevcuttu”* (Hunczak 84). Bu çerçevede, tarihçiler arasında Pan-Slavizmin çeşitli biçimlerde varlık gösterdiği, gelişme sürecinde bir takım aşamalar sergilediği ve esas itibarıyla bir politik hareket değil, bir ideoloji ve halk duyarlılığı sayılması

gerektiği konusunda ortak kanı mevcuttur<sup>3</sup>. Fakat yine de, Balkanlarda Avusturya'nın ve Rusya'nın etki alanları arasındaki sürtüşmenin Çek milliyetçiliği algısında önemli bir rol oynamış olduğu hususunda pek kuşku yoktur; bu husus özellikle 1877-78 Türk-Rus Savaşı sırasında Pan-Slavist coşkunun Rus İmparatorluğu'nda en uç seviyeye çıktığı sırada kendini göstermiştir. Slavperverliğin bir uzantısı olarak ortaya çıkmış olan Rus Pan-Slavistleri, Doğu Avrupa'daki Slav kardeşleri için gayet açık imalar içeren politik mesajlarla propaganda yapmışlardır.

Rusyanın resmi dış politikasını, iki tarafın çıkarları örtüşmediği sürece, Slav halklarının isteklerini pek de dikkate almadan sürdürdüğü genel olarak kabul edilir; ancak Rusya'da kamuoyunun ve günlük gazetelerin sık sık uydurma çıkar ortaklıklarını yoktan var ettiği de bir gerçektir (İşçi 183). Bu yüzden Habsburglar Sırbistan, Çek toprakları gibi yerlerde bireysel Pan-Slavist gruplardan korkmadılar ve muhtemelen homojen bir Pan-Slavik tepkinin bulunmadığını düşündüler; korktukları veya frenlemeye çalıştıkları olası bir krizde çıkabilecek toplu bir Slav tepkisiydi, tıpkı Çek gazete sütunlarında kendini göstermiş olan ve kısa bir süre fark edilmemiş olan milliyetçi tepki gibi. Dolayısıyla, asıl soru şudur: *“Azınlık Slav halklarıyla Rusya'yı birleştirmek mümkün müydü, ve eğer bu mümkün idiyse, bu birleşim monarşinin çöküşünü sağlayabilir miydi?”* (Bradley 187). Böyle bir arkaplan içinde düşünülürse, Bohemya'daki Pan-Slavizm sorunu oldukça farklı bir ışık altında ortaya çıkmaktadır ve politik bir komplo olarak gözükmemektedir. Sırlara ders vermek amacıyla 1914'de savaş başlatan Franz Joseph muhtemelen Güney Slav problemini ortadan kaldırayabileceğini düşünüyor ve iç meselelerin, özellikle Çek sorununun da çözülebileceğine inanıyordu. Fakat şunu unutmamak gerekir ki, Pan-Slavizm 1877-78 Rus-Türk Savaşından sonra yeni bir karmaşık yapıya bürünmüştü ve Çekler ya her zaman bunun farkına varmamışlar ya da uzlaşmamışlardır.

J.F.N. Bradley ifadesiyle, o sıralarda Pan-Slavizm *“...terimi, özelliği ve boyutu ne olursa olsun Slav halkları arasındaki dayanışmanın her türü için kullanılmaktaydı”* (Bradley 189). Gerçi pratikte bu terimin Bohemya'da politik bir hareket için kullanılması oldukça tartışma götürür ama Çek milli uyanışı sırasında Pan-Slavizmin motive edici bir ideoloji olarak etkisi aşağı yukarı bellidir. Genç Çek Partisinin kurulmasından önce, Eski Çek Partisini yönlendiren

<sup>3</sup> Slavperverlik (Slavophilism) konusu, Nicholas Riasanovsky ve Isaah Berlin tarafından ayrıntılı olarak incelenmiştir.

başlıca politik mekanizma Pan-Slavizm ile Bohemya milliyetçiliğinin kendine özgü bir karışımıydı. Eski Çekler o günlerin liberal fikirlerinin yanındaydı ve federatif bir çözüm için sağlam fikirler öneriyorlardı. Fakat bununla birlikte, partinin tüm Çeklerin desteğini sağlayabilmesini engelleyen iki temel zayıflığı vardı: Birincisi, *Staatsrecht'e* dayanan bir politika ne olursa olsun, Çek Krallığı topraklarındaki (özellikle Moravya'daki) benzer hakları yok sayıyordu; ikincisi, geleneksel ayrıcalıklara dayandığı için, filizlenen Bohemya orta sınıfına uyum sağlamak amacıyla eski düzenin birçok feodal özelliğini barındırıyordu. Bu durum 1918'den önce birleşmiş bir Çek milli hareketinin oluşmasının önünde önemli bir engeldi (Sugar 12).

Yirminci yüzyılda Çek milliyetçileri Çek tarihini, yabancı zalimlerle mücadele eden birleşik bir halkın verdiği uzun kahramanlık mücadelesi olarak resmetme eğilimindedirler ve Gary Cohen'in dile getirdiği gibi, bu yaklaşım akademik olan ve olmayan tarih yazımı üzerindeki etkisini sürdürmüştür (Cohen, *Recent Research on Czech Nation Building* 772). Palacky'nin fikirlerinden etkilenmiş olan tarihçiler Çeklerin milli, sosyal ve politik hayatlarındaki yükselişe esas olarak politik, entelektüel ve kültürel açıdan baktılar ve ekonomik ve sosyal yapıyı dikkate almadılar. Bu tarihçiler, değişimin esas tetikleyicisi olan Genç Çeklere, hak ettikleri düzgün bir tarihi gönderme bile yapmadan, milliyetçi aydınların öncelikle dilbilimsel ve kültürel diriliş sağlayacak ve daha sonra otonomi talep edecek politik bir kitle hareketi oluşturmak için, çoktandır devam eden milli, demokratik ve anti-Alman popüler duyarlılıkları kullandıklarını açıklamaya gayret ettiler.

Genç Çek Partisi üzerine en etraflı bilgiyi, Bruce Garver'in aynı adı taşıyan incelemesi vermiştir. Komünist incelemelerde, Genç Çekler en olumlu bakış altında bile yetersiz kapitalistler olarak görülmüş ve kendi bağımsız devletlerini kurmakta başarısızlığa uğramış ve nihayet yükselen işçi sınıfı hareketi tarafından ortadan kaldırılmış otokrasi heveslileri olarak değerlendirilmişlerdir. Bu konu önemsiz, gereksiz ve muğlak bulunmuş ve Garver'den önce Çek olmayan tarihçiler bu meseleye zor değinmişlerdir. Garver, incelemesinde, sadece Genç Çek Partisi'nin yükseliş ve çöküş tarihini değil, on dokuzuncu yüzyılın sonunda ekonomik hayatın ve liberalizmin temellerini ve Bohemya'da, Moravya'da ve Silezya'da orta sınıfın koşullarını ortaya koymuştur.

Kabaca tanımlanacak olursa, Genç Çekleri, eski Çeklerden ayıran özellik, esas olarak daha çığırta bir milliyetçilik ve kilise karşıtlığıydı, bunun yanısıra daha kararlı ve daha yaygın bir oy hakkı ve temel yurttaşlık hakları savunuculuğu da söz konusuydu (Garver 11). Pek çok konuda fikir ayrılıklarına rağmen 1874'e kadar Genç Çekler kendilerini eskiden veya Milli Çek Partisi'nden ayırmadılar. Aralarında keskin bir rekâbet sürmesine rağmen, aşağı yukarı kırk yıl boyunca, orta sınıfın önderliği altında geniş temelli bir Çek milli hareketinin bütünleyici parçaları olarak kaldılar. Her iki parti de varlıklı toprak sahiplerinin oylarını elde etmeye çalıştı, ancak kentli orta sınıflardan, mülk sahiplerinden ve Prag aydınlarından asıl desteği alan eski Çeklerdi. Buna karşılık, Genç Çekler, iş adamları, çiftçiler ve öğretmenler gibi popüler baskı gruplarına hitap edecek politikalar sürdürdüler. Bazı tarihçiler bu iki parti arasında nesil farkına işaret etse de, Garver parti liderlerinden çoğunun 1840'lar ile 1870'lerin sonu arasında orta yaşa ulaşmış olmaları nedeniyle bu farkın pek önemli olmadığını düşünür (Garver 12).

Garver'in düşüncesine göre, Genç Çekler tarafından gerçekleştirilmiş olan Çek Rönesansı "*Çeklerin ağırlıklı olarak kul muamelesine tâbi olan köylü bir halktan on dokuzuncu yüzyılda Avrupa'nın en eğitilmiş, en zengin ve en çok endüstrileşmiş milletlerinden birisine dönüşme sürecini kapsar*" (Garver 6). Bu açıdan, Genç Çek Partisi elit milli partiler ile politik kitle hareketleri arasında katalizör işlevi görmüş ve bin sekiz yüz altmışlardan doksanlara kadar bir dönüşüm partisi olarak addedilmiştir. Avusturya-Macaristan içinde Çek halkının "ikinci sınıf vatandaş muamelesi" görmesine razı olmayışları ve "Bohemya meşruyetine" bağlılıkları ile, bu parti politik ve kültürel self-determinasyon mücadelesini canlı tutmuştur.

Bunlar, "yetenekli politika teknisyenleriydiler" ve "politik polemiklerde dışı birer tartışmacıydılar"; amaçları, Habsburg monarşisini dönüştürmekti, yok etmek değil (Garver 13). Bu tutum, Genç Çeklerin 1848 devrimi algılarında açıkça belli olmuştu. Garver'a göre, Genç Çekler 1848'i olumlu bir gelişme olarak görmüşlerdi. Garver da, Prag'da meydana gelen 1848 olaylarının Çek siyasi tarihinde önemli bir dönüm noktası olduğu görüşündedir: "*Bu olaylar Çek milli davasının ne kadar hayati olduğunu göstermiş ve bu gerçek, köylülerin okullarda ve mahkemelerde çekçe kullanılması taleplerinde, Çek gazetelerinin halk tarafından coşkuyla karşılanmasında ve toplantı özgürlüğünün verilmesi üzerine aylar boyu süren geniş halk gösterilerinde sergilenmiştir*" (Garver 14). Belki daha da önemlisi, 1848'de kazanılan imtiyazlar Çeklerin belediyelerde çalışmalarının, sivil jüri üyesi

olmalarının veya birtakım dernekler kurabilmelerinin yolunu açmıştır. Genç Çekler, Dualizm (İkili Yönetim) altında Çek politikalarını yönlendirdiler, fakat 1848'de aldıkları dersleri sonuna kadar unutmadılar ve Habsburg monarşisini yok etmeye değil, ıslah etmeye çalıştılar.

Genel olarak Habsburg İmparatorluğu'nda ve özel olarak Prag'da meydana gelmiş olan 1848 Devrimleri konusunda Garver ile "Viyana ve Prag arasındaki uzlaşmaz farklılıklar" meselesi üzerinde durmuş olan Stanley Pech, tam olarak karşıt görüştedir. Stanley Pech, *1848 Çek Devrimleri* üzerine tüm argümanlarını, Çeklerin imparatorluk merkezinden imtiyazlar elde etme gayretlerini görmezden gelen Viyana inatçılığı gibi tek sebebe bağlamıştır ve Çeklerin 1848 devrimlerine verdiği tepkisini "*hem acayip bir şekilde sınırlı hem de odun gibi mekanik*" bulmuştur (Pech, *The Czech Revolution of 1848* 34). Pech'in pek çok yayınında Avusturyalı devlet adamlarının rollerini hoşgörüsüz, sert bürokratlara indirgerken, en doğru dürüst insani niyetleri Çek radikallerine yüklemek gibi bir eğilimi vardır.

Garver gibi, Alan Sked de, Pech'in tezlerine alternatif sunar ve 1848 yılının ateşli günlerinde monarşinin hayatta kalıp kalmayacağını hiç belli olmadığını, fakat gerilim ortadan kalkar kalkmaz Habsburg İmparatorluğu'nun, Çek toprakları dahil olmak üzere, *Mitteleuropa* statükosunu sağlamlaştırdığını iddia eder. Monarşi aynı zamanda Macarlarla ve Çeklerle uygulanabilir bir planı güvenceye almış ve görece olarak uyumlu bir yönetim yapısını sürdürmeyi başarmıştır ve bu durum Büyük Savaş'ın sonuna kadar devam etmiştir. Yazar, 1848'in Avusturya meşrutiyetçilik tarihinde "kaçırılmış fırsatların" en ünlüsünü temsil etme noktasına geldiğini iddia eder. 1848 Baharı sırasında ortaya çıkan ve o tarihte Avusturya'nın belki de en adil anayasal düzenlemesi olarak kabul edilen Kremsier Anayasası'na dair tüm ümitler Prens Felix zu Schwarzenberg'in başbakan olmasıyla beraber suya düşmüştür. Bohemyalı asillerin çıkarlarını temsil eden ve Klemens von Metternich'in selefi olan Schwarzenberg bir yandan monarşi karşıtı isyanları bastırırken, bir yandan da Çek tanzimatçıları hizaya getirmiştir. Buna rağmen, Alan Sked, "*elimizdeki kanıtların aslında Prens Schwarzenberg'in söylendiği kadar kesin ve kararlı bir mutlakiyetçi olmadığını ve seçilmiş bir parlamento ile çalışmaya hazır olabileceğini gösterdiğini*" öne sürer (Sked, *The Decline and Fall* 144). Sked'e göre, Avusturya'da Kremsier'in alternatifi "*Habsburg mutlakiyetçiliğinin yeniden tesisi*" değil, tam tersine "*parlamentar kurumların kesin taraftarı... Schwarzenberg*" olarak ortaya çıkmıştır (Sked, *The Decline and Fall* 145). Sked, 1848 yılının devrimci unsurları üzerine yaptığı analizde, tarihçiler

arasında kabul gören “baskıcı polis devletine karşı ortaya çıkan hoşnutsuzluk dalgasına” dair inancı çürütmeye gayret eder ve devrimlerin nispi başarısının aslında polis devletinin varlığından değil eksikliğinden kaynaklandığını iddia eder.

Dolayısıyla Alan Sked, 1848 Baharı'nın önemini sadece Çek tarihinde değil, Avusturya-Macaristan tarihinde de görememiş olan Stanley Pech'e oranla, 1848'e daha anlamlı bir yorum getiririr. Bu aslında Pech'in, özellikle de *Pasif Çek Direnişi (Passive Czech Resistance)* başlıklı çalışması olmak üzere, diğer incelemelerinde de görülen genel bir yanılgıdır. Pech'in “pasif direniş” dediği Avusturya Emperyal Parlamentosu'na ve Bohemya ve Moravya Kurultaylarına karşı Çek vekillerin başlattıkları bir boykottu. Bu boykot 1863'de Çek vekillerin Emperyal Parlamento'dan çekilmeleriyle başlamış ve 1879'da Viyana'ya dönmeleriyle sona ermişti. İmparatorluğun ilk anayasal deneyimine şahit olmuş olan 16 yıl boyunca, Çekler her türlü kanuni etkinliğe mesafeli dururlarken, Alman olmayan tüm diğer temsilciler Monarşi ile müzakerelerini sürdürmüşler ve imtiyazlar almışlardır. Bu uzun süren muhalefetin sebepleri arasında İmparator Francis Joseph'in, yeni anayasal dönemi işaret eden, 20 Ekim 1860'da yayımladığı Diploma (İcazetname) yatar. Franz Joseph ilan ettiği bu ferman ile Habsburg monarşisinin Doğu (Macar) ve Batı kısımları arasında gördüğü farkı ortaya koymuş ve Batı yakasındaki çeşitli hukuki meselelerin yine Batı topraklarında yer alan temsilcilerden oluşan bir meclis tarafından yürütülmesi gerektiğini öngörmüştü. Pech, Çeklerin pasif direnişinin böyle bir düzenlemenin Doğu eyaletleri için tasarlanmamış olması nedeniyle başladığını öne sürer. “*Macaristan'a ayrıcalık tanınmış gibi görünüyordu. Fakat bundan daha da nahoş olan, batıdaki Almanları kendi sayıları ile orantısız olarak kayıran ve muhtemelen Anton von Schmerling'nin [1860'ların Avusturya İçişleri Nazırı] seçim geometrisine göre hazırlanmış seçim yasasıydı*” (Pech, *The Passive Resistance* 450). Çeklerin ihtilafının en bariz sebebi ve pasif direnişlerinin kaynağı buydu.

Çek vekillerin yukarıda belirtilen bahanelerle geri çekildikleri dönemde Macarlar 1867'de Anayasayı imzaladılar ve bu Çekler tarafından afaroz edilmelerinin sebebi oldu. Sonuçta, Pech'in kendine özgü ifadesiyle, Çekler “*bir köşede somurturken*” Prag'da efkâr-ı-umumiye de suratını ekşitmişti. Pech, buradan yola çıkarak pek de tatminkâr olamayan bir sonuca varır: Eğer Çek milliyetçiliğinin önderi František Ladislav Rieger 1863'deki sözde pasif direnişiyle “*bütün Çek ulusunu politik bir ataletle mahkûm ettiğini bilmiş olsaydı, muhtemelen böyle bir hareketi hiç başlatmazdı*” (Pech, *The Passive Resistance* 451). Pech'e göre,

Çeklerin kendi kendilerini emperyal parlamentodan sürgün etmiş olmaları, Eski Çekler ve Genç Çekler arasındaki ihtilafın başlıca kaynağıydı ve bu Genç Çeklerin sonunda iktidara yürümleri üzerinde önemli bir rol oynamıştır.

Genç Çek Partisi ancak 1891 Parlamento (*Reichsrat*) seçiminden sonra hâkim bir politik güç haline gelebildi; bu gücü on yıl sürdürebildi ve 1897-99'da Badeni ve Thun hükümetlerinin düşmesiyle gücünü kaybetti. Genç Çekler aynı zamanda zengin ve özgün bir Çek milli kültürüne sağlam bir kurumsal ve edebi zemin hazırladılar. Edebiyat ve sanatı, Milli Uyanış için bir araç olarak kullanarak, Çek aydınlarının temel haklar ve milli otonomi yönünde vermekte olduğu mücadeleye temel hazırladılar (Garver 8). Genç Çeklerin arkasında duran ve orta sınıf tabanından gelen görünüşte güçlü bir destek 1890'ların sonuna doğru çeşitli sorunlar nedeniyle erimeye başladı. Stanley Winters bu sorunları kısaca şöyle açıklar: Partinin Çeklerin yükselen umutlarını ve ihtiyaçlarını yasal mevzuatlar yönünden karşılamakta yetersiz kalması; hükümetin işçilerin ve radikal gençliğin hareketlerini bastırması; bu durumun temel insan haklarını sınırlaması; parti liderleri arasında sert ve yıpratıcı çekişmeler; ilerici kesimleri yıldırان ve partiyi terketmelerine sebep olan fırsatçı taktikler (Garver 8). Fakat daha da önemlisi, Başbakan Kont Felix Badeni'nin Bohemya'da ve Moravya'da resmi iç yazışmalarda Çekçe ile Almanca'yı eşit kılan kanun hükmündeki kararnamelerinin yoğun Alman baskıları altında geri çekilmesi üzerine parti en büyük yenilgisini yaşadı.

Başka sebepler de olabilirdi; mesela, Rusya'da 1905 Devriminin etkisi Prag'a ulaşmış ve Sosyal Demokrat ve Köylü partilerini cesaretlendirmişti. 1907'de Genç Çekler bu iki partiye karşı büyük yenilgi yaşadı. Stanley, parti programında kültürel meselelerle ilgilenen kesimlerin esas olarak dil ve eğitime ağırlık verdiklerini belirtir. On dokuzuncu yüzyılın sonunda Bohemya'daki Çekler arasında milliyetçilik bilincinin tırmanmasıyla, bireyin kamusal alanda kendi anadilini kullanması milli statüsünün kriteri haline gelmişti (Garver 440). Bu açıdan, Genç Çeklerin dil ile ilgili meselelere ağırlık vermeleri onlara ün ve politik başarı getirmişti ve o dönemde Çek edebiyatının yükselmesini sağlamıştı, ama bu aynı zamanda partinin kendi kaderini farkında olmadan bu gibi dil hakları melesinde ortaya çıkan gelişmelere bağlamasına neden olmuştu.

Dil meselesi öteden beri Bohemya topraklarının nasıl Çekleştiğini anlamakta merkezi bir yer tutmuştur; nitekim milliyet nosyonu, dilsel bir kavram olarak gelişmiştir. On sekizinci yüzyılın sonlarından itibaren *Hlasatel Cesky* (Çek Haberleri) gibi Çek gazeteleri, yeni yeni filizlenen Çek milliyetçiliği meselelerini

tartışmaya ve milletleri birbirinden ayıran temel sınır çizgisinin “anadil” ve “gelenekler” ile çizildiğini ortaya koymaya başlamışlardı. Açıkça şunu imâ ediyorlardı: Çek milleti “*ya Çekçe konuşacak, ya da yok olacaktı*” (Agnew 58). Milli kimlik kazanmanın ön şartının anadili kullanma hakkı olduğunun yavaş yavaş anlaşılmasıyla, “genellikle soylu *natio*’nın (mülki patriotlar) aristokrat *Landespatriotismus* ile özdeşleştirilmiş olan” Bohemya kimliği yok olamaya başladı. 1848 devrimi arifesinde Bohemya’da ortaya çıkan milli ayrışma süreci, yüz yıl sürecek Çek-Alman ihtilafını yaratan sahneyi hazırladı.

Bohemya’da Çek-Alman ihtilafı üzerine son yirmi yıldır yazılan pekçok eserin arasında, Gary Cohen’in 2006 yılında yazdığı, *Etnik Olarak Hayatta Kalmanın Politikası (The Politics of Ethnic Survival)* hâlâ başlıca referans kitabıdır. Cohen eserinde on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında Bohemya kimliğinin dönüşümünün hikayesini etkileyici biçimde anlatır. Bu konuda bir başka yararlı kaynak da Jeremy King’in *Budweisers into Czechs and Germans* başlıklı incelemesidir; bu çalışmada King, güney Bohemya’da Budweis adında bir belediyeyi inceler; bu belediyede yaşayanlara Budweisers denir, muhtemelen belediyelerine iki farklı ismi veren her iki dili de bildikleri için ve daha geniş çapta bir milliyete değil bu yerin kendisine bağlı hissettikleri için (King 4).

1898 yılında, bir önceki yılın Badeni Dili Kararnamelerinden sonra, Oswald Count Thun milliyetçiliğin Habsburg İmparatorluğu üzerindeki etkisini ve nelere yol açacağını net bir şekilde gösteren ve anılmaya değer metaforlar içeren bir yorumda bulundu: “*Milli unsurların tek başına hüküm süreceği an dev adımlarla geliyor. Biz (soylular) kötürüm kalacağız, çünkü görev bilinciyle kendimizi İmparator’dan daha fazla imparatorluğa bağlı hissediyoruz*” (Glassheim 61). Arno Mayer’in 1981 yılında yayımlanan *The Persistence of the Old Regime* başlıklı çalışması, bir yandan aristokrasinin gerilemesi meselesini incelerken, diğer taraftan soyluların modernizasyonun bir sonucu olarak ortaya çıkan yeni sosyo-ekonomik ve politik koşullar ile yüzleşebilme kabiliyetleri gibi çetrefilli bir konuyu kısa ve net biçimde özetledi. Aslında Mayer, modern Avrupa’nın oluşmasında burjuvazinin rolü konusundaki görüşleri yüzünden eleştirilmiştir; ama yine de, tarihçiler arasında, on sekizinci ve on dokuzuncu yüzyıllarda Avrupa’daki soylu sınıf üzerine yeni bir ilginin uyanmasının ateşini fitillemiştir. Eagle Glassheim aynı konu üzerine makalesinde Bohemya soylu sınıfını benzer şekilde inceler. Glassheim 1860 Diploma’sından sonra Bohemya soylularının karşılarna çıkan en zor vazife yükselen milliyetçilik ile imparatora sadakatleri arasında sağlıklı bir



denge kurabilmektir. Soylular 1880’lerde Çek milliyetçilerinin dengesi soylu sınıfın dezavantajına döndürecek güce sahip olduklarının açıkça farkındalardı. Fakat yine de, emperyal kimliklerinden fazla fedakârlık yapmadan makul bir birlikte yaşama politikası gütmeyi tercih ettiler. Bununla birlikte, Glassheim açıkça şunu belirtir: *“Milliyetçi kararlılık arttıkça, soyluların İmparator’a bağlılığı da aynı oranda artmaktaydı. Prusyalı asilzadelerin demokratik politikalara sığındığı komşu Almanya’nın aksine, Bohemya’lı soyluların büyük bir kısmı müttefikleri olan milliyetçi burjuvalardan uzaklaşıyor ve nihayet imparatorluğu ulusa tercih ediyorlardı”* (Glassheim 62).

1900’ların başında Bohemya’da milli kutuplaşma toplumu iyiden iyiye sarıp sarmalamıştı. Milliyetçilik davası birbirine rakip iki kutubun, Çek ve Alman ekonomik, politik ve sosyal hayatının “can damarı olmuştu” (Wingfield ve Bucur 179). 1880’lerden itibaren, Almanlar tüm Bohemya topraklarında bu mücadelede imparatoru giderek daha fazla kendi temsilcileri olarak görmeye başlamışlardı. İkinci Joseph’in anısını şiddetle inkâr etme eğilimi anıtların üzerindeki yazıtlarda gayet açıktır. Öte yandan, Büyük Savaş’ı izleyen yıllarda Sosyal Demokratlar, Genç Çekler ve Köylü Partisi Çek’lerin oylarının çok büyük bir kısmını kendi lehlerine çevirmişlerdi. Burjuva milliyetçileri kendi programlarında milli otonomiye ön plana çıkarırlarken, Sosyal demokratlar ekonomik gelişme ve reformlara ağırlık veriyorlardı. Dolayısıyla, daha önceleri burjuva partileriyle özdeşleştirilmiş olan milliyetçi doktrin ile birtakım sınıfsal ihtiyaçlara dayanan ekonomik inşa hareketini ustalıkla birleştirmek Köylü Partisi’ne kalmıştı. Köylü Partisi’nin çiftçiler ve köylüler üzerinde giderek artan etkisi yirminci yüzyılın başlarında, toprak mahsulleri ofislerinden, tarım kooperatiflerine, tüketici organizasyonlarından süt ve besi hayvanı kooperatiflerine kadar uzanan çeşitli zirai kooperatiflerin kurulmasına yol açmıştı (Albrecht 317). Bu kooperatifler, Köylü Partisi hareketine daha fazla bağlanmalarını sağlamak ve milliyetçiliğin kırsal kesimde faaliyet alanını genişletmek bakımından ekonomik ve politik olarak faydalıydı (Albrecht 339).

Mills Kelly, Çek radikal milliyetçiliğinin, Moravya ve Silezya’da daha az, fakat Bohemya’da çok daha fazla geliştiğini öne sürer ve bu durumu modern endüstriyel topluma geçişin çok daha erken, 1870’lerde ve 1880’lerde ortaya çıkmasına bağlar. Bohemya’da Çek milliyetçi politikaları sadece anti-Alman bir damar taşımakla kalmadı, aynı zamanda anti-Semitik rüzgârlar da barındırdı; Mills Kelly’nin ifadesiyle *“resmi olarak anti-Semitizmi reddetseler de, Çek anti-Semitizminin sancağını yeni yüzyıla taşıyanlar Nasyonal Sosyalistlerdi”* (Kelly 188).

Jaroslav Hašek'in *Aslan Asker Şvayk*'da kurguladığı pekçok renkli karakter arasında Otto Katz isimli ordu vaizi bu bağlamda değinmeye değer. Doğuştan Yahudi olan Katz, kariyerinde ilerleyebilmek amacıyla din değiştirerek Katolik olmuştur. Michael Miller zekice dikkat ettiği üzere, Hašek şu notu düşer vaiz için: *"Katz'ın Baş Piskopos Kohn'dan bile daha renkli bir geçmişi vardır"* (Hasek, *Aslan Asker Şvayk* 86). Miller'ın ifadesiyle, *"Özbeöz Musevi adı taşıyan bir Baş Piskoposun yarattığı aykırılık ve apaçık uyumsuzluk üzerine Hašek' in daha fazla bir şey eklemesine gerek yoktu çünkü Theodor Kohn'un 1892'de Olmutz'da Baş Piskopos seçilmesi zaten bilinen bir alay konusuydu"* (Miller 446). Kohn'un Baş Piskopos seçilmesinden on yıl sonra doğmuş olan Sir Karl Popper, bir Yahudi'nin Baş Piskopos seçilmesini *"I. Dünya Savaşı arifesinde, Yahudilerin ve Yahudi asıllı halkların Avusturya toplumuna entegre olduklarının en güzel örneği olarak görmüştür"* (Miller 447). Popper Yahudilerin gayet makul muamele gördüklerine samimiyetle inanmıştı. Ancak yine de, Habsburg İmparatorluğu'nda en üst dini seviyesine çıkmış olan Baş Piskopos Kohn, insanların gözüne batan ve baba tarafından Yahudi soyunu hatırlatan talihsiz bir soyadı taşıyordu.

Miller, bu makalede Baş Piskopos Kohn'un yarattığı algıyı ve özalgıyı, o sıralarda tırmanmakta olan Alman-Çek çatışması, Katolik Kilisesi içinde mayalanmakta olan sosyal kriz, yükselen bir anti-Semitik tepki ve tüm bunlara karşılık Yahudilerin milli gururu çerçevesinde incelemektedir. Miller'a göre *"Kohn, Yahudi soyu nedeniyle iyice yaygınlaşan Çek-Alman çatışmasında belirli seviyede bir tarafsızlık sergileyebilirdi; [fakat] onu hakir görenler kendi haklarından mahrum kalmalarının ve hayal kırıklıklarının etkisiyle durmadan ona Yahudi kökenini hatırlattılar"* (Miller 448).

Çek milliyetçileri başlangıçta Kohn'un Yahudi kökenini akıllarından çıkarmadılar, ama bununla birlikte ona milli bir duygudaşlıkla yaklaştılar. Dolayısıyla, en azından görevinin ilk yıllarında Baş Piskopos Kohn'a "kendilerinden biriymiş gibi" davrandılar. "Methodist tahtına çıkmış Çekçe konuşan ilk Moravyalı olan Dr. Kohn'un" sunduğu hizmetin belki de en çekici yanı, ana dili Çekçeyi mükemmel kullanmasıydı (Miller 453). Aynı şekilde, liberal Katolik çevreler, Kohn'un seçilmesini Katolik Kilisesi'nin ırkçı anti-Semitizmi reddettiğinin tartışılmaz kanıtı olduğunu savundular. Monarşi de Baş Piskopos'un Yahudi arka planının Yahudi halkların çıkarlarına hizmet edebileceği beklentisi içindeydi. Franz Joseph, on dokuzuncu yüzyılın sonlarından itibaren Habsburg topraklarını sarıp

sarmalamış olan anti-Semitizm musibetine karşı mücadelede kilise otoritesini kullanması için Theodor Kohn'a destek sağladı.

On dokuzuncu yüzyılın sonunda Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nda Yahudi doktorların, hukukçuların, gazetecilerin, devlet adamlarının sayılarının artmış olması bilinen bir gerçektir. Bu yüzden, Kohn'un Baş Piskopos seçilmesini Avrupa'nın yahudileşmesi olan algılamış olan anti-Semitik basın bir yana bırakılacak olursa, Habsburg İmparatorluğu'ndaki neredeyse tüm gruplar başlangıçta Kohn'un seçilmesini olumlu bir gelişme olarak gördüler. Bununla birlikte, Miller'in açıkça sergilediği gibi, Theodor Kohn çok geçmeden kaçınılmaz olarak kendisini Çek-Alman çatışmasının odağında buldu. İlk önce Yahudiler giderek tırmanan anti-Semitizme karşı sağlam bir duruş sergilemediği için onu suçladılar. Daha sonra Çek milliyetçileri ona kızmaya başladılar. Kohn'un Moravia'da kullanılan iki temel dili çok iyi bilmesine rağmen yayınlarında Çekçeye bağlı kalması ve Çek derneklere düzenli olarak cömert bağışlar yapması işe yaramadı; *"Kohn hiçbir zaman milli olarak ayrılmış cemaatinin her kesiminin güvenini kazanamadı"* (Miller 464). Sonuçta, kullandıkları farklı diller ile birbirinden ayrılmış olan Çek ve Alman Katoliklerini din temelinde birleştirme girişiminde başarısız oldu.

Miller, Kohn'un Moravya'da yaşayan iki farklı dilli Katolik halkının manevi ihtiyaçlarını milli ve etnik sınır çizgilerinin üzerinde tutma gayretlerinin ters teptiğini öne sürer. Sonuç ne olursa olsun, Katolik Kilisesi'nin Habsburg İmparatorluğu'nun en asal uluslarüstü öğelerinden birisi olması nedeniyle, Kohn'un niyetleri haklı görülebilirdi. 'Avusturyalı' sıfatını gerçekten hak eden sosyal bir katman bulunmadığı konusunda okurlarını ikna etmeye çalışmış olan Emile Sobota gibi, en ateşli Çek milliyetçisi tarihçiler bile yüksek bürokrasi, Kilise ve Ordunun üç istisna olduğuna inanmıştı (Sobota 302).

Farklı etnik gruplar Büyük Savaş'a birlikte seferber olmuşlardı, fakat etnik kimlikler yurttaşlık kavramı ve uluslarüstü emperyal ideoloji arasındaki ilişki sorgulanmaya başlamıştı. İnsanlardan ordu üniforması giyerek emperyal ideolojiyi kabul etmeleri bekleniyordu veya Hašek'in mizahi anlatımıyla insanlar dışfirçası kullanarak emperyal ideolojiye boyun eğdiklerini ifade edebiliyorlardı:

[Avusturyalı komutanın dul karısı] Barones von Botzenheim Şvayk'ın yatağının yanındaki sandalyeye oturdu ve bozuk Çekçesiyle konuşmaya başladı: "Çek asker, gahırman asker, dopal asker, gahırman asker. Sanırsın ki bir Avusturyalı-

Çek...Ben sana yimek getirdi, cigara ve içecek bir şeyler getirdi, gahrıman Çek askeri.” Daha sonra sepetinden Şvayk için getirdiği hediyeleri çıkarmaya koyuldu. Barones’in sepetinden üzerinde “Tanrı İngiltere’nin cezasını versin” yazılı iki şişe içki çıktı. Büyük Harp dönemine ait bu tuhaf içki şişelerinin diğer yüzündeyse Franz Joseph ve Wilhelm’in oyun oynayan çocuklar gibi el sıkıştıkları bir resim bulunuyordu.<sup>4</sup>

Baroness Botzenheim’in, asker Şvayk’a getirdiği birçok şey arasında güzel bir diş fırçası vardı ve üzerinde *Viribus Unitis* (Birleşik Kuvvetler) yazılıydı, böylece Şvayk her dişlerini fırçaladığında Avusturya’yı hatırlayabilecekti. Franz Joseph’in, farklı etnisitelerden gelen askerler arasında bu tür bağlılığı ne kadar sağlamlaştırabildiğini ve gerçekten ulus üstü bir ordu yaratmayı ne kadar başarabildiğini anlayabilmek için Avusturyalılık üzerine geniş çaplı bir araştırma yapmak gerekir.

Burada mevzubahis olan yurttaş-asker ile devlet arasındaki ilişkiden genellikle ne anlaşıldığıdır. Çok az askeri tarihçi gerçekten yaşanan deneyimi ve devlet ile birey arasındaki ilişkiyi yansıtmayı başarabilmiştir. Daha da az sayıda tarihçi, akranlarından aşağı kalmamak veya bireysel sorumluluk duygusuyla hareket eden “sıradan insanı” anlatabilmiştir. Norman Stone, Birinci Dünya Savaşı Avusturya-Rusya hattı üzerine en temel kaynaklar arasında bulunan, *The Eastern Front* (Doğu Cephesi) başlıklı eserinde, Avusturyalı ve Rus askerlerin aktif olarak ve bilinçli bir şekilde emperyal savaşın parçası olmaya çalışırken “kendilerini ispat etmekten” başka pek bir sebepleri bulunmadığını ve sonra savaş alanında batağa saplanınca morallerini kaybettiklerini anlatır.

Stone, ordunun “yüce ve kutsal lorda duyulan emperyal bir sadakat ruhunun son sığınağı” olduğunu ileri sürer ve Büyük Savaş’ın sonunda ordunun savunmakta olduğu imparatorluktan daha çok yaşadığını dile getirir (Stone, *Army and Society* 95). Albert Sorel bir zamanlar değindiği gibi, “Avusturya’nın her zaman fikirleriyle ve ordularıyla arkadaki güç olduğu söylenmiştir; fakat sonunda o her zaman bir fikri ve ordusu olduğunu kanıtlamıştır” (Stone, *Army and Society* 95). 1918’de tüm olan biten bundan ibaretti. İmparatorluğun çöküş anında Avusturya-Macar ordusu kesinlikle yenilmemişti. Bununla birlikte, Stone şunu ekler: 1918 Ekim’inde nihai bir askeri felaketin eli kulağında oduğu anlaşılmıştı. Dolayısıyla,

<sup>4</sup> Çeviri, bu makalenin yazarına aittir. Burada Hašek Avusturyalı üst tabakadan insanların Çekçeyi doğru düzgün konuşamadıklarını espirili bir dille hicveder. Bkz: Jaroslav Hašek, *The Good Soldier*: Schweik.

tıpkı Berlin’de Hohenzollern’lerde olduğu gibi, Habsburg monarşisinin çöküşü “sonunda askeri olarak yenilecekleri öngörüsüyle meydana gelmişti” (Stone, *Army and Society* 96).

Stone’un görüşüne göre ordu, Monarşi’nin Avrupa’daki büyük güçler arasındaki pozisyonunu muhafaza etmesini sağlayamadı ve bu başarısızlık başka devletlerin Monarşi’nin iç işlerine müdahale etmelerine yol açtı. Avusturya-Macaristan’ın nüfus oranları az olan halklarına kazanan taraflarla birleşerek ve bağımsız halef devletler ilan ederek savaş yenilgisinin sonuçlarını bertaraf etme imkânı tanındı. Kuşkusuz, Habsburg’ların dağılması birtakım generallerin yanlış hesapları yüzünden değildi. Fakat yine de, 1918 Ekim’de Monarşi’nin çöküşü askeri yenilgi sonucu ortaya çıktığı için, çöküşün sebepleri orduyu inceleyerek tartışılabilir<sup>5</sup>.

Stone, 1871 ile savaşın çıktığı yıl arasında Avusturya-Macaristan’ın silahlanma yarışında giderek rakiplerinin gerisine düştüğünü öne sürer. Bu süre içinde Rusya’nın askeri harcamaları üç katına çıkarken, Avusturya-Macaristan’da askeri harcamalar ikiye bile katlanmamıştı. Silahlanma yarışında başarısızlığın Monarşi’nin finansal kaynaklarıyla bir ilgisi yoktu, “finansal kaynaklar başka alanlarda çok daha fazla savurganlığa el veriyordu – kamu hizmetleri için her zaman yeterli para vardı”. Kamu personeli sayısı ordunun barış zamanı gücü olan 400.000’den 150.000 daha fazlaydı. (Stone, *The Eastern Front* 114).

Çekçe-Almanca kullanılması konusundaki çatışma kamusal alandan ordunun emir komuta yapısına taşınmıştı. Resmi dil mecburen Almancaydı. Fakat Stone’un iddia ettiği üzere, Almanca faktörü nedeniyle 1900’lerde ordu, ulus-üstü bir güç olarak varlığını sürdürme ve imparatorluğun nüfus bakımından daha az yoğun halklarını kendi yanında tutma konusunda giderek zorlanıyordu. Ordudaki Germen eğilimler Alman olmayan kesimlerde oldukça büyük sorunlara yol açıyordu ve her yıl hanedanlığa ve orduya karşı bir dizi başkaldırı sergileniyordu: Çekler

##### <sup>5</sup> Habsburg Ordusu’nun Etnik Kompozisyonu (1910).

Milliyet	nüfusun	tüm tabakanın	subayların	yedek subayların
Almanlar	24	25	78.7	60.2
Macarlar	20	23.1	9.3	23.7
Çekler	13	12.9	4.8	9.7

Stone, geniş bir orta sınıfı bulunmayan hiçbir milletin yeterli sayıda yedek subay yetiştiremeyeceğini, dolayısıyla eğitim ve sosyal statü yönünden savaş zamanı etkin subaylara dönüşecek çok sayıda yedek subaya sahip olamayacağını ekler; bu yüzden neredeyse tüm subaylar Alman, Macar ve Çek’lerden gelmekteydi. Bkz: Stone, *Army and Society* 99.

Alman komutanları taşıyor, ağız kavgası çıkarıyor, siyah bayrak taşıyor ve Sırp-yanlısı sloganlar atıyorlar, imparatorluk milli marşı çalındığında sessiz kalıyorlardı, v.s. Stone'a göre, Almanlar *"bu tür başkaldırıları Slavların kolayca heyecana kapılan yapılarına ve komploya ve asiliğe yatkınlıklarına bağlıyorlardı"* (Stone, *Army and Society* 101). 1914'de savaşın çıkması, milliyetçi tahrikleri bir süreliğine susturmasına rağmen, 1916'nın sonunda ve çok daha yaygın olarak 1917'de nüfus yönünden daha küçük halklar monarşinin dışında çözümler aramaya başlamışlardı; iyi bilinen slogan, *"İngiltere kazanırsa biz kaybederiz, Almanya kazanırsa biz kayboluruz"* ortaya çıkmıştı (Stone, *Army and Society* 103). Nihayet 1918'de yakında kurulacak devletin orduları firar etmeye ve İtilaf'a (Entente) el vermeye başladılar.

Bütün taraflarda savaşan alayların firar etmeleri yaygın bir hadise haline gelmişti, ancak 1914'de Habsburg Ordusu'nun zayıflığı "askerlerinin muhalefetinden çok Macaristan'daki politikacıların inatçılığında" kaynaklanıyordu. İmparatorluk Meclisi'nin (Reichsrat) gönülsüzce de olsa düzenli olarak kredilerin ve askere alınacakların sayısının arttırılmasını onaylıyordu - Macar parlamentosunun geçirmeyi reddettiği bir meseleydi bu. Norman Stone, İmparatorluk Meclisi'nin İhtiyat askerleri (Landwehr) olarak askere alınacakların sayısını arttırma hakkının bulunduğunu ve bunu yaptığını belirtir. Fakat Monarşi'nin asıl problemleri Bohemya ve Macaristan'da yatıyordu, *"bu problemler kendi açılardan çözümsüzdü ve 50 milyonluk büyük bir devletin şeflerinin köylü bir krallığın fir dönmeleleriyle bu kadar meşgul olmasından daha büyük bir saçmalık olamazdı"* (Stone, *The Eastern Front* 104).

Önceden yapılmış olan tahminleri doğru çıkaran - ki bu öngörülerin pek çoğu imparatorluk fiilen çöktükten sonra yapılmıştı - imparatorluğun ve hanedanlığın iç gerginlikleri nedeniyle değil, Büyük Savaş sonucu çökmüş olmasıydı. İç sorunları veya gerginlikleri olmayan devlet yoktur. Joachim Remak şunu öne sürer: *"Avusturya'nın sorunları da ihtişamı da Franz Joseph'in ünvanında saklıdır. Bu ünvan bir takım anomalileri ve tarihi yanulguları güçlendirecek bir iddia taşıyordu (...) fakat yine de imparatorluk birbirine benzemeyen devletlerin rasgele bir araya gelmesinden çok daha fazla bir şeydi (...) ve [sonuçta] varlığını sürdürdü"* (Remak 129).

Uyum ve güç konusunda belki de daha popüler olan mit sözümona geri kalmış Avusturya ekonomisiydi. Avusturya-Macar birlikteliği, 50 milyon insanın yaşadığı kendi bölgesinde oldukça büyük bir ekonomik anlam taşıyordu.

İmparatorluğun her bölgesinin eşit olarak zenginleşmediği doğrudur: “Budapeşte’deki birçok fabrikanın, Prag’dan gelen ve orada ucuza satılan mallara karşı korunmaya ihtiyacı vardı” (Remak 130). Yine de, on dokuzuncu yüzyılın son çeyreğine gelindiğinde Avusturya’nın 22 önemli bölgesinden en az 15’i, Çek topraklarındaki üç bölgesinin tamamı dahil olmak üzere, demir yolu çağına çoktan girmişti ve Bosna ve Transilvanya gibi daha yoksul bölgelerdeki reform programları başarı kazanmıştı<sup>6</sup>.

Sonuç olarak, Çek milliyetçiliği meselesi Habsburg İmparatorluğu’nun Birinci Dünya Savaşı öncesinde karşılaştığı en büyük engel olarak görülmektedir. İşin ilginç tarafı, iki savaş arası dönemde (1918-1939) Habsburg İmparatorluğu’nun yıkılmadan önce farklı etnisite ve inançtan gelen elli milyon insana sağladığı bütünleştirici işleve en fazla ihtiyaç duyan halk da Çekler olmuştur. Tarihçi A.J.P. Taylor’a göre, Habsburg Hanedanlığı’na ve özellikle İmparator Franz Joesph’e en güçlü muhalefeti yapan, Çek milliyetçiliğinin babası olarak kabul edilen František Palacký, savaştan sonraki durumu görebilseydi “*Habsburg İmparatorluğu’nu yeniden yaratmak için elinden geleni yapardı*” (Taylor 238). Palacký gibi, 1848 İhtilallerinden sonra Avusturya İmparatorluğu’nda federalizmi ihtiraslı biçimde savunan Çek düşünürler, 1918’de kurulan bağımsız Çekoslovakya’nın daha ilk günlerinden itibaren vaktiyle Habsburg’lara yönelttikleri eleştirilerinin kurbanı olacaklarını hissetmişlerdi.

1867’de kurulan Avusturya-Macaristan İmparatorluğu’nda sekiz farklı millet bulunurken, 1918’de sadece Çekoslovakya’nın yedi farklı milleti barındırması Çek eksenli üniter devlet tezinin (başta Slovaklar olmak üzere) herkesçe sorgulanmasına yol açtı.<sup>7</sup> Başka bir anlatımla yeni Çekoslovakya eski Avusturya’nın küçük bir modeli olarak dünyaya geldi. Çeklerin kendilerine atfettikleri eşitler arasında birinci konumu, tıpkı Habsburg İmparatorluğu’nun son dönemindeki Alman milliyetçiliğine duyulan tepki gibi, Slovaklar arasında infiale yol açtı. Yarım yüzyıldan fazla bir süre içinde Habsurglarla pazarlık ve siyasi manevra kabiliyetlerini pekiştiren Çekler, bağımsızlık sonrası çeşitli entrikalarla Slovakları dize getirmeyi becerseler de, hiç bir zaman tatmin edemediler. A.J.P. Taylor’un

<sup>6</sup> David Good’un sergilediği istatistik sonuçlarına göre, Habsburg İmparatorluğu’nda Kişi Başına Düşen Gayri Milli Hasıla düzeyi ve gelişme oranı yönünden 1870-1910 yılları arasında (1980 yılının uluslararası dolar değeri temelinde) imparatorluğun 22 bölgesi içinde sırasıyla en zengin olan üç Bohemya Toprağı- sırasıyla 2., 3. ve 6. olan Bohemya, Silezya ve Moravya idi. Bkz: Good 877 (Tablo 2).

<sup>7</sup> Çekler, Slovaklar, Almanlar, Macarlar, Küçük Ruslar, Lehler ve Yahudiler (Taylor 254).

renkli anlatımıyla, Çekler Slovaklarla olan ilişkilerinde İngiltere-İskoçya deneyimini örnek alsalar da, Slovaklar bu birliktelikte daha çok İrlandalı rolünü benimsediler (Taylor 255).

Son tahlilde, 1848 krizinden başarıyla çıkmayı başaran Habsburg İmparatorluğu'nun yirminci asrın başına gelindiğinde varlığını sürdürme kapasitesinin bulunduğu düşünülebilir. Ancak, esas sorulması gereken soru belki de şudur: Franz Joseph, imparatorluğu oluşturan on dört küsur milletin haklı veya haksız taleplerini karşılamak üzere hükümet sistemini değiştirebilir miydi veya değiştirmeli miydi? Bu soruyu tam olarak yanıtlayabilmek ve Merkezi Avrupa'da Habsburgların mirasını daha iyi kavrayabilmek için tarihçilerin milliyetçiliğin yapısı ve çok etnisiteli devletlerin kaderi konusuna daha az ön yargılı veya daha az sabit fikirlerle yaklaşmaları gerekiyor.

### **KAYNAKÇA**

- Agnew, Hugh LeCaine. "Czechs, Germans, Bohemians?" *Creating the Other: Ethnic Conflict and Nationalism in Habsburg Central Europe*. Ed. Nancy Wingfield. New York: Berghahn Books, 2003.
- Albrecht, Catherine. "Rural Banks and Czech Nationalism in Bohemia, 1848-1914." *Agricultural History* 78.3 (2004): 317-345.
- Bradley, J.F.N. "Czech Pan-Slavism before the First World War." *The Slavonic and East European Review* 40.94 (1961):18 4-205.
- Cohen, Gary B. "Recent Research on Czech Nation-Building." *The Journal of Modern History* 51.4 (1979): 760-772.
- . *The Politics of Ethnic Survival: Germans in Prague, 1861-1914*. West Lafayette: Purdue University Press, 2006.
- Cornwall, Mark. "The Struggle on the Czech-German Language Border, 1880-1940." *The English Historical Review* 109 (1994): 914-951.
- Fiedler, Leslie A. "Foreword." *The Good Soldier: Schweik*. Jaroslav Hašek. New York: Amereon House, 1963.
- Garver, Bruce M. *The Young Czech Party, 1874-1901, and the Emergence of a Multi-Party System*. New Haven: Yale University Press, 1978.
- Glassheim, Eagle. "Between Empire and Nation: The Bohemian Nobility, 1880-1918." *Constructing Nationalities in East Central Europe*. Eds. Pieter M. Judson ve Marsha L. Rozenblit. New York: Berghahn Books, 2005.



- Good, David F. "The Economic Lag of Central and Eastern Europe: Income Estimates for the Habsburg Successor States." *The Journal of Economic History* 54.4 (1994): 869-891.
- Hašek, Jaroslav. *Aslan Asker Şvayk*. Çev. Celâl Üster. İstanbul: Can, 2006.
- Hunczak, Taras. *Russian Imperialism from Ivan the Great to the Revolution*. New York: Rutgers University Press, 1974.
- İşçi, Onur. "Wartime Propaganda and the Legacies of Defeat: The Russian and Ottoman Popular Presses in the War of 1877-78." *Russian History* 41 (2014): 181-196.
- Jaszi, Oscar. "Some Recent Publications Concerning the Dissolution of the Habsburg Monarchy." *The Journal of Modern History* 2.1 (1930): 96-110.
- . *The Dissolution of the Habsburg Monarchy*. Chicago: University of Chicago Press, 1961.
- Kann, Robert A. *The Multinational Empire: Nationalism and National Reform in the Habsburg Monarchy, 1848-1918*. New York: Columbia University Press, 1950.
- Kelly, T. Mills. *Without Remorse: Czech National Socialism in the Late Habsburg Austria*. Boulder: East European Monographs, 2006.
- King, Jeremy. *Budweisers into Czechs and Germans: A Local History of Bohemian Politics, 1848-1948*. Princeton: Princeton University Press, 2002.
- Kohn, Hans. "The Viability of the Habsburg Monarchy." *Slavic Review* 22.1 (1963): 37-42.
- Miller, Michael. "The Rise and Fall of Archbishop Kohn: Czechs, Germans, and Jews in Turn-of-the-Century Moravia." *Slavic Review* 65.3 (2006): 446-474.
- Parrott, Cecil. *The Bad Bohemian: A Life of Jaroslav Hašek, Creator of the Good Soldier Svejk*. London: The Bodley Head, 1978.
- Pech, Stanley Z. *The Czech Revolution of 1848*. Chapel Hill: University of North Carolina Press, 1969.
- . "The Passive Resistance of the Czechs, 1863-1879." *The Slavonic and East European Review* 36.87 (1958): 434-452.
- Redlich, Josef. *Das österreichische Staats und Reichsproblem*. Leipzig, 1920.
- . *Kaiser Franz Joseph von Osterreich: Eine Biographie*. Berlin, 1928.

- Remak, Joachim. "The Healthy Invalid: How Doomed the Habsburg Empire?" *The Journal of Modern History* 41. 2 (Jun., 1969): 127-143.
- Sked, Alan. "Historians, the Nationality Question and the Downfall of the Habsburg Empire." *Transactions of the Royal Historical Society* 31 (1981): 175-193.
- . *The Decline and Fall of the Habsburg Empire, 1815-1918*. London: Longman, 1989.
- Sobota, Emil. "Czechs and Germans: A Czech View." *The Slavonic and East European Review* 14.41 (1936): 301-320.
- Stern, J.P. "War and the Comic Muse: The Good Soldier Schweik and Catch-22." *Comparative Literature* 20.3 (1968): 193-216.
- Stone, Norman. "Army and Society in the Habsburg Monarchy." *Past and Present* 33 (1966): 95-111.
- . *The Eastern Front: 1914-17*. London: Purnell Book Club, 1975.
- Sugar, Peter F. "The Nature of the Non-Germanic Societies under Habsburg Rule." *Slavic Review* 22.1 (1963): 1- 30.
- . "Statues of Emperor Joseph II as Sites of German Identity." *Staging the Past: The Politics of Commemoration in Habsburg Central Europe*. Eds. Nancy M Wingfield ve Maria Bucur. West Lafayette: Purdue University Press, 2001.
- Taylor, A.J.P. *The Habsburg Monarchy: A History of the Austrian Empire and Austria-Hungary, 1809-1918*. Chicago: The University of Chicago Press, 1948.